

گلستانی از تاریخ در ارس؛ سرزمین عهدنامه گلستان

انسان عاشق زیبایی آفریده شده و عاشقان زیبایی ها همواره برای لذت بردن از گردش، مناطق و مناظر طبیعی و تاریخی کم نظیر را برای تفریح انتخاب می کنند که بر همین اساس گردش ...

انسان عاشق زیبایی آفریده شده و عاشقان زیبایی ها همواره برای لذت بردن از گردش، مناطق و مناظر طبیعی و تاریخی کم نظیر را برای تفریح انتخاب می کنند که بر همین اساس گردش در منطقه ای چون ارس که سراسر آن جذابیت های طبیعی و تاریخی را در خود به همراه دارد، خاطره ای به یاد ماندنی را برای گردشگران رقم می زدند.

به گزارش خبرنگار مهر، گردش در این منطقه زیبا بسیار آسان و کم هزینه است. ما گردش را از کلیسای ننه مریم آغاز کرده و در آخرین جاذبه گردشگری منطقه آزاد ارس یعنی قلعه آوارسین به اتمام می رسانیم. اکنون در قسمت سوم سفرنامه، بعد از گذر از کلیساهای ننه مریم، سنت استپانوس و چوپان که آثار ثبت جهانی یونسکو هستند و بعد از استراحتی کوتاه در کاروانسرای خواجه نظر عباسی قصد گردش در دیگر اثر تاریخی بازمانده از زمان صفویان داریم.

می گویند خلقت بشر و طوفان نوح در آذربایجان روی داده است و بهشت ما بین چهار رودخانه قرار گرفته است که ارس یا آراز یکی از آنها است. بر روی این رود در ظاهر آرام پنج پل احداث شده بوده است.

پل ضیاءالملک

طبق نقشه ای که از روابط عمومی و بین الملل منطقه آزاد ارس تهیه کردیم و شواهد عینی خودمان پل ضیاءالملک در حدود یک کیلومتری کاروانسرای خواجه نظر عباسی بر رودخانه مرزی ارس ساخته شده که امروزه قسمت هایی از آن باقی مانده است.

این پل در قسمت جنوب شرقی یک پاسگاه انتظامی در جنوب دهکده قدیمی جلفا که اینک در خاک شوروی سابق و نخجوان امروز قرار دارد، بر روی رودخانه ارس ساخته شده است. پل ضیاءالملک نیز از یادگارهای شاه عباس صفوی می باشد که در زمره بناهای عام المنفعه وی بوده است. شاه عباس صفوی تعداد زیادی از آنها را در هر گوشه ای از ایران به یادگار نهاده است.

البته ناگفته نماند تاریخ بنای اولیه این پل را قبل از میلاد و زمان اوراتوها بیان می کنند که طی سالیان به خاطر قشون کشی های مختلف تخریب و دوباره به دلیل نیاز حاکمان وقت بازسازی شده است.

قسمتی از این پل در خاک جمهوری خود مختار نخجوان و قسمتی در خاک ایران قرار دارد. پایه جنوبی آن از سنگهای تراش دار بنا شده و ارتفاع آن از سطح رودخانه در حدود ده متر و قطر آن 6.5 (شش و نیم) متر است. قسمتی از زاویه جنوبی پل که در خاک ایران قرار دارد نشان می دهد پل عریض بوده و عرض آن تقریباً هشت متر بوده است.

پل ضیاءالملک از دیدگاه مورخین و جهانگردان

مستوفی قزوینی مورخ و جغرافی دان اسلامی معتقد است پل ضیاءالملک در حدود گرگر بر روی رود ارس احداث شده است. در کتاب نزهةالقلوب مستوفی آمده است که گرگر قصبه ای است حاصلش غله، پنبه، و انگور و میوه می باشد، و در حدود آن ضیاءالملک نخجوانی پلی بر روی ارس ساخته و از جمله کبار ابنیه است.

محمد تقی خان متخلص به حکیم از رجال عهد ناصری در کتاب گنج دانش به توصیف این پل می پردازد و می گوید: مکرر در سنوات بر روی آن رود (ارس) به معبر جلفا پل ساخته اند و معدوم گردیده در زمانی که عساکر سلطان صاحبقران امیر تیمور گورکانی از پل جلفا عبور نموده اند پل معتبری که با بینش ضیاءالملک نامی بوده بسیار معتبر و برقرار و عابری را نیکو رهگذری بوده و در سه هفتصد و هشتاد و هشت لشکریانش از آن معبر گذشت.

در سفرنامه تیموری نگاشته شرف الدین در شرح آن جا چنین نگاشته شده که پل ضیاءالملک در جولاهه (جلفا) قنظره ای است که در زیر طاق آبگون گردون و آسمان بوقلمون طاق و بی همتا افتاده و کسی نظیر آن در جهان ندیده و نشان نداده، چه در ولایت نخجوان به قرب قریه جولاهه که در آنجاها از دامنه کوهی می گذرد، پلی از سنگ تراشیده در غایت استواری و استحکام و نهایت همواری و نظام، به نوعی ساخته و پرداخته که مهندس عقل و ادراک از مشاهده آن حیران می ماند.

و از جمله دو طاق آن چنان عالی و وسیع افتاده که عرض یکی شصت ذرع بل زیاد می باشد و دیگری که قدری تنگ تر است در وقت بی آبی به تحقیق رسیده پنجاه و پنج گز شرعی بود و هنگام طغیان آب، سیل از طاق بزرگ تر که وصل به کوه است می گذرد و فراز آن چنان به کوه پیوسته که زیر آن خالی مانده کاروانسرای ساخته اند و هر طرف پل دروازه از سنگ برآورده اند و به غایت مرغوب و نهایت خوب برافروخته اند.

شاردن سیاح فرانسوی در سفرنامه خود پل ضیاءالملک را بدین گونه توصیف نموده: بر روی این رودخانه (ارس) در جلفا و نقاط دیگر چندین بار پل بسته اند و علی رغم استحکام و عظمت آنها، چنان که از طاق و چشمه های آن کاملاً نمودار است از چشمه ها در مقابل فشار و جریان نهر دوام نیاورده اند.

موریس دوکوتز بوئه سیاح فرانسوی در سفرنامه خود پل جلفا را بدین گونه توصیف نمود: چیزی که از شهر جلفا باقی مانده بود یک پل سنگی، یک برج محقر و یک قبرستان خیلی وسیع بود. وی می گوید: پل ضیاءالملک بر روی رودخانه ارس که قوس بوده و تاریخ ساختمان این قوس به قرن هشتم هجری است این پل تمام از سنگ ساخته شده است.

شرف‌الدین علی یزدی که در اواخر قرن هشتم (786 هجری) همراه امیر تیمور گورکانی از روی این پل (ضیاءالملک) گذشته، از عظمت و زیبایی آن سخن به میان می‌آورد. این پل دارای قوس‌های زیادی است و دو قوس آن بسیار بزرگ و پهن هستند. پهنای یکی از قوسها حدوداً 60 گز و پهنای دیگری در مواقع غیر سیل 55 گز بوده است.

هامریور گشتال نیز که جنگ امیر تیمور را با ایلدرم بایزید و سرکشی سلطان احمد بن شیخ‌اویس ایلکانی و گریختن وی و عبور آن از ارس تشریح کردند در باره این پل چنین می‌گوید: لیکن سلطان احمد بن شاه ایلکانی مثل شاه شجاع نکرد و اظهار اطاعت نمود، اول دارالحکومه خود را که آن وقت سلطانیه بود استحکام داد و بعد از آن جا به تبریز گریخت و از تبریز به بغداد رفت، بلاد شمال ایران را مسخر کرد بعد سلطانیه و تبریز و نخجوان را گرفت و در جلفا از ارس عبور کرد، که آن وقت این نهر عظیم در آن جا یک پل بسیار معظمی از سنگ داشت که هر یک از طاق‌های آن از پنجاه 50 تا شصت 60 ذرع بودند.

گای لسترنج در باره پل می‌نویسد: در نخجوان گنبدی از ابنیه ضیاءالملک وزیر معروف سلجوقیان موجود است. شرف‌الدین علی یزدی پل معروف ضیاءالملک را وصف می‌کند، این پل نزدیک قصبه گرگر سر راه مرند 15 میلی نخجوان بر روی رود ارس ساخته شده بود کمی پایینتر از آن در کنار رود ارس شهر جلفا که به صورت جولاها نیز نوشته می‌شود واقع است.

تاریخ احداث و علت تخریب پل ضیاءالملک

در مورد تاریخ احداث این پل پرفسور ولفرام کلایس چنین می‌گوید: در سرزمین امروزی ایران قدیمی‌ترین پلی که آثار آن به جا مانده، پلی است که اوراتورها روی رود ارس که در حال حاضر مرز بین ایران و شوروی (سابق) است بنا کرده اند.

این پل برای ایجاد ارتباط بین دهکده مهاجرنشین وهرام و استحکامات قلعه ساخته شده و ضمناً تاج پل، نقش معبر ورودی به دروازه و استحکامات قلعه را داشته است. در کرانه مربوط به ایران یک پایه از سنگ‌های بزرگ در یک محل خشک وجود دارد که فاصله آن تا تاج پل 13 متر می‌باشد.

علت تخریب و انهدام این پل و سایر پل‌های احتمالی بر روی ارس را اکثراً در اثر قشون‌های طرفین درگیر در طول سال‌های گذشته که در کنار این رودخانه به وقوع پیوسته می‌توان بررسی کرد. در زمان جنگ ابوسعید با اوزون حسن هنگامی که ابوسعید با لشکریان زیاد متوجه قره باغ می‌شود و به رودخانه ارس فرود می‌آید و اوزون حسن برای اینکه بر مشکلات دشمن افزوده شود به شیروانشاه فرخ یار دستور می‌دهد پل‌های رودخانه ارس را ویران سازد و از فروش غله به لشکریان ابوسعید مانع شود.

بقایای پل ضیاءالملک در خاک ایران

آنچه از پل ضیاءالملک در طرف ایران و در کنار پاسگاه انتظامی مرزی عباسی باقی است و با این که مخروبه و در و دیوار و سقف آن فرو ریخته، ولی دیوار بلند و ستون مانند آن، با همه زیبایی هنر و دقت و مهارت به کار رفته‌اش سر به آسمان ساییده و بر خود می‌بالد.

در برج شرقی پل در قسمت فوقانی آن آثاری از منبت کاری به وسیله کاشی آبی رنگ وجود دارد که تخریب گردیده است در داخل پل ساختمان یا کاروانسرای مجلی وجود داشته ولی سقف آن فرو ریخته است. راه این ساختمان از بخش شرقی بر روی نهری که از داخل ساختمان جاری می‌شده قرار داشته است.

در گنج دانش محمد تقی خان چنین آمده: فراز آن (پل ضیاءالملک) چنان به کوه پیوسته که زیر آن خالی مانده کاروان سرائی ساخته‌اند و طرف پل دروازه از سنگ برآورده‌اند. عرض بقایای موجود از پل در خاک ایران 18.5 متر می‌باشد.

ساختمان آن از آجرهای مکعبی و مستطیلی، ماسه و سنگ، مالون، و لاشه و ملاط آهک ساخته که حتی مالون‌های بکار رفته که برخی از آن سنگ‌ها تا 500 کیلو هم وزن دارند.

سرزمین عهدنامه گلستان، گلستانی از تاریخ

عهدنامه گلستان، عهدنامه صلحی بود که با وساطت انگلستان در قریه گلستان و در 12 اکتبر 1813 برابر با 29 شوال 1228 در منطقه قراباغ بین ایران و روسیه به امضا رسید.

زمینه‌های شکل‌گیری عهدنامه گلستان

کشور روس در تلاش بود از شمال ایران (دریای خزر) تونل بزند و به آب‌های گرم خلیج فارس و هندوستان دست یابد، لذا در صد برآمد که برای رسیدن به این اهداف ایران را تضعیف کند. بنابراین همزمان با فعالیت‌های ژنرال گاردان مستشار نظامی انگلیسی برای تقویت قوای نظامی ایران، مخاصمات ایران با روسیه تزاری به چند دلیل شروع شد که مهم‌ترین آنها حرکت ژنرال سیسیانف روسی بدون اعلام جنگ به طرف ایروان و فوت گرگین‌خان و پناهنده شدن تهمورث پسر وی به دربار ایران با حمله سیسیانف به تفلیس بود.

همین بهانه‌ای برای شاه ایران شد تا فرمان حمله به گرجستان را صادر کند و بطور خلاصه بهانه دوره اول جنگ‌های ایران و روس، انقلاب‌های داخلی گرجستان و علت اصلی جنگ، تصرف ناحیه گرجستان توسط هر دو طرف بود ولی با قتل سیسیانف توسط حاکم باکو (حسینقلی‌خان) گوداویچ در روسیه فرماندهی سپاه را بر عهده می‌گیرد و در سال (1803 / 1218) به ایروان حمله می‌کند و گنجه موطن نظامی گنجوی شاعر معروف ایران را تصرف می‌کند ولی عباس میرزا " ولیعهد ایران " از رود ارس عبور می‌کند و قوای روس را شکست داده و به عقب می‌راند.

در سال 1805 نیروی دریایی روس به بندر انزلی حمله می‌کند که نیروهای ایرانی تلفات سنگینی بر آنها وارد می‌کنند و در اواسط 1807 گوداویچ نماینده‌ای جهت امضاء قرارداد متارکه جنگ به ایران می‌فرستد ولی فتحعلی شاه با امید به همکاری ناپلئون فرانسوی، شرط مذاکرات را تخلیه تمامی نواحی تحت اشغال دانست و در نهایت نماینده روس دست خالی برگشت.

در سال 1812 به علت پیمان اتحاد انگلیس و روس مستشاران نظامی انگلیس که در ایران حضور داشتند به جز چند سرجوخه، پست‌های خود را ترک می‌کنند و در همین سال روسیه دست به حمله عمومی می‌زند و در اصلاندوز شکست جبران ناپذیری به ارتش ایران و عباس میرزا وارد می‌کند.

با فتح اصلاندوز و ایروان، آذربایجان هم تهدید شد و به علت عدم تجهیزات کافی در ارتش ایران تبریز به تصرف درآمد و شاه به خاطر فشار سرگور اوزلی (سفیر انگلیس) و از ترس اینکه انگلیس حمایت مالی خود به ایران را قطع کند و نیز به جهت اینکه در منطقه ترکمان خراسان سر به شورش برداشته بودند و اوضاع نامساعد بود و ترس از پیشروی روس هم در دل شاه و هم در انگلیس وجود داشت، بنابراین زمینه فراهم شد که فتحعلی شاه تقاضای میانجیگری و صلح را بپذیرد.

بر اساس عهدنامه گلستان، اتحاد انگلیس و روس و خارج شدن مستشاران نظامی انگلیس از ایران زمینه تضعیف بیشتر ایران را فراهم کرد؛ عدم حمایت مالی شاه از ولیعهد، شکست عباس میرزا و ایران را در پی داشت؛ تحمیل عهدنامه ننگین گلستان توسط روس‌ها بر ایران (12 اکتبر 1813م) با وساطت سفیر انگلیس سرگور اوزلی و به وسیله میرزا ابوالحسن خان شیرازی نماینده ایران و نیکولا نماینده روسیه تزاری به امضا رسید و برای اولین بار حافظه تاریخی ایران تغییر کرد و پادشاه ایران برای ابراز دوستی نسبت به امپراطور روسیه، تمامی ولایات قراباغ، گنجه، خانات موشکی، شیروان، قبه، دربند، باکو و هرجا از ولایات طالش را که بالفعل در تصرف روسیه بود و تمامی داغستان و گرجستان را تا دریای خزر مخصوص و متعلق به دولت امپراتوری روسیه دانست.

ارس، سرزمینی با خاطرات شیرین و تلخ و زیبایی‌های بهاری در حاشیه رود ارس آماده میزبانی از گردشگران است. فرصت را از دست ندهید. گلستان تاریخ در انتظار قدوم پرمهرتان است.

گزارش از داود جاهدی